

Biskop Atle Sommerfeldt:

VISITASFOREDRAG HALDEN, BERG OG ROKKE 17.3. 2013

Lokalsamfunn i grenseland

Halden er innfallsporten til Norge, strategisk plassert på grensen mellom en nydelig skjærgård på vei ut til Europa og verden, åsene med festningen til beskyttelse mot inntrengere, vassdraget som transportåre og energikilde innover i de store skogene, tradisjonsrike landbruksbygder innover i landet og E6 og jernbanen som de viktigste reiseveiene inn og ute av Norge.

Grensebyen Halden har i århundrer gjort Haldensamfunnet til et kommunikasjonsknutepunkt og en møteplass for ideer, andre kulturer, et mangfold av religiøse uttrykk og ny teknologi. I middelalderen gikk pilegrimer fra sentral-Europa på pilegrimsledene gjennom bygdene her på vei til Nidaros. Ladestedet Halden vokste fram på 1500-tallet med sagbruk og som utskipningshavn for trelast til Holland og England. Trelasthandelen la grunnlaget for at Halden fikk kjøpstadsprivilegier i 1665, og ble en betydelig sjøfartsby på 1800-tallet, med 133 skip og en samlet besetning på 1200 sjømenn på det meste. Magnus Brostrup Landstad, som var sokneprest i Immanuel's kirke fra 1849, uttrykte manges livsfølelse slik: ”Tenk på dem som ferdes ute, mens det stormer mot vår rute, før dem trygt og uskadd hjem. Dem som om på havets bølger trofast sine plikter følger, hold du hånden over dem”!

Sjøfarten bidro ikke bare til eksport av tømmer, men førte også til import av nye teknologi. Det er derfor naturlig at Halden er det sted der den mekaniserte industrialiseringen av Norge først fikk fotfeste, med Bomuldsspinneriet i Tistedalen, etablert i 1813. Industrien har i 200 år skapt livsgrunnlag og gitt levebrød til mange, samtidig som møtet mellom storkapital og lønnsinntakere også etablerte et klassesamfunn med skarpe skiller mellom kapitaleiere og embedsmenn på den ene siden og arbeidsfolk på den andre.

De sosiale realiteter i industrisamfunnet med tilhørende kamp for sosial og økonomisk rettferdighet forsto imidlertid ikke Landstad mye av – i følge Egil Elseths biografi.

Elseth skriver: «Landstad kom til byen på et tidspunkt da Marcus Thrane reiste husmenn og løsarbeidere til kamp for retten til et menneskeverdig liv. Landstad forsto lite av fortvilelsen i dette opprøret. Han skriver ...*Gudsfrykt med fred og fromme, med nøysomhet og flid, derfra skal frelsen komme/for vår forventede tid.* For sagbruksarbeiderne langs Tista og arbeidsfolkene på bomullsspinneriet i byen var disse luftige ordene en mager trøst», avslutter Elseth. Derimot forsto Landstad seg godt på rikfolket og embedsmennenes kultur og uttrykker dette bl.a. i den svært personlige hyllest til Peder Anker, herren på Rød gård, ved dennes bære.

Lite tyder derfor på at sokneprest Landstad gikk i spissen for å bryte ned klasseskillene i samfunnet, selv om han avskaffet skikken med at en kunne kjøpe seg faste kirkebenker i Immanuelkirken som så var reservert kjøperen.

I dag fremstår Halden kommune med et rikt og variert næringsliv, sterke kompetansemiljøer ved Høyskolen og en ligger langt fremme når det gjelder innovasjon og forskningsmiljøer – spesielt knyttet opp til IT-bedrifter. Den er også Østfolds største jordbrukskommune. De tradisjonelle primærnæringene lever side om side med industri og teknologi. Effektiviseringen og strukturrasjonaliseringer både innen industrien og primærnæringene er et kjennemerke ved dette lokalsamfunnet som har gjort det helt nødvendig å finne nye muligheter for arbeid og inntekt. Haldensamfunnet har derfor en rotfestet kultur for fremtidsrettet endring og fremstår i dag som dynamisk og nyskapende med vilje til selv å forme fremtiden. Denne dynamiske fremtidsrettingen må imidlertid ikke lede til at de betydelige sosiale forskjellene og utfordringene også i dagens Haldensamfunn, oversees eller bagatelliseres. Nødvendige økonomiske innstramminger i kommunens utgifter må ikke lede til at sørgende og de som er mest utsatt og sliter mest med livene sine, må bære de tyngste bøkene.

Haldenkirken, en kirke i grenseland.

Haldens historie viser at byen og bygdene rundt har vært tett innvevet i det som har skjedd i storsamfunnet og den store verden. I dette omskiftende miljøet har kirken vært et sted for forankring og stabilitet, og en sentral aktør for å bringe impulser fra utenverden inn i lokalsamfunnet. Slik sett er Haldenkirkens historiske rolle å leve i grenselandet mellom himmel og jord, tradisjon og fornyelse, mellom forankring og globale impulser, mellom sosiale klasser, og mellom kulturer og religioner. Selv om Landstad aldri kom på innsiden av Haldensamfunnet, var det her han utviklet sin Salmebok. Den norske kirke var dengangen dypt splittet og Landstad klarte etterhvert å skape en salmebok med så stort mangfold at den samlet de aller fleste. Det er fint å tenke at det mangfoldige Haldensamfunnet bidro til dette. For slik vil alltid en levende kirke i grenseland måtte leve – som et rom og et sted der Guds folks mangfold gis rom og liv.

Dette mangfoldet uttrykkes seg også historisk. Døpefonten i Berg kirke, der foreldre siden ca år 1150 og like til i dag har båret sine barn til Kristus i dåpen gjør den til Haldensamfunnets fremste kontinuitetsbærer tvers gjennom alle forandringer folk her har levd gjennom disse årene. I Rokke kirke har de nåværende kirkeklokkene kalt folk til kirkegang siden 1600-tallet. Immanuelns kirke har båret krigens ødeleggelse to ganger og fossilene i gulvet minner om at Guds skaperverk levde og virket lenge før menneskene oppsto på jorda, og også før de kom til Halden. I alle kirkene er det kunst og brukskunst som uttrykker generasjonenes livsfølelse og i dag er levende til stede i vår egen livsvandring. Gravplassene rundt kirkene og det unike anlegget på Os gravlund er steder der generasjonene før oss er stedt til hvile. Også her i Halden tas derfor gravplassene i økende grad i bruk som steder for refleksjon og tilhørighet. Lystenningen i kirkene finner sitt gjenskinn i lysene på gravene og synliggjør håpet om en fornyet felles fremtid på oppstandelsens morgen.

Den norske kirke er fortsatt Haldensamfunnets dominerende institusjon for religiøs tilhørighet. 75 % av befolkningen i Halden - mer enn 22.000 mennesker - er medlem i Den norske kirke, en andel som har holdt seg stabil de siste fem årene. I 2012 ble 66 % av alle fødte i Halden kommune døpt. Dette ligger noe under gjennomsnittet de siste fem årene, og samsvarer med en trend vi ser flere andre steder. Det er en sentral utfordring for oss å stimulere mennesker til dåp. For kirken i Halden bør det derfor utvikles gode rutiner for å invitere nybakte foreldre til dåp og trosopplæring. Det er allerede utviklet en dåpsperm med ressursmateriale av høy kvalitet. Denne permen er et verdifullt hjelpemiddel for prestene i deres samtaler og forberedelse av foreldrene før dåpen, og for foreldrene som vil levendegjøre dåpsliturgiens løfte om å «hjelp barna til å leve og vokse i den kristne tro». Materialet plasserer på en flott måte barnet i grenselandet mellom lokal kirke, lokalsamfunn og den globale kirke.

56 % av årskullet konfirmerte seg i 2012. Tirsdags kveld var jeg med på en svært stimulerende konfirmantkveld i Berg kirke. Samtalene med de engasjerte og reflekterte konfirmantene viste at kirkens budskap gir livshjelp og forankring for dagens ungdom i Halden i en verden som ofte kan være krevende. Det er også all grunn til å berømme prest og trosopplærere for den engasjerende og tidsriktige formen konfirmasjonsundervisningen har fått. I en prosterapport fra 1668 står det at presten i Berg kirke prekte så lenge at ”baade Mend, Quinder, Dreng og Pigere løber ud på Kirckegaarden under Prædichen”. Dette var så visst ikke tilfelle i Berg kirke på tirsdag. Ikke bare var konfirmantene aktivt involvert i undervisningen. De ønsket også at kirken skulle utvikle tilbudet til ungdommene ytterligere, gjennom for eksempel ungdomsgudstjenester på kvelden som et mer imøtekommende tidspunkt for dem. Det er naturlig at menighetsrådene ser nærmere på hvordan man kan imøtekomme dette ønsket, gjerne i form av fellesgudstjenester mellom sognene.

Antallet gudstjenester med nattverd er betydelig under bispedømmet som helhet – 45 % mot 60 % i gjennomsnitt for bispedømmet. Kirkemøtet har vedtatt at det ved innføringen av den nye gudstjenesteordningen normalt skal feires nattverd ved hovedgudstjenesten. Slik uttrykker Kirkemøtet hvor viktig det er å gi mennesker et fast holdepunkt der Kristi tilstedeværelse i våre liv uttrykkes i et raust gjestebud og slik skaper et bærekraftig fundament for tro og liv, uavhengig av våre følelser og stemninger. Gjennom forkynnelse, sjelesorg, undervisning og tilgjengelighet må dette prege kirkens møte med menneskene også her i Halden. Borg biskop har derfor sagt at det bør feires nattverd i 2/3-del av gudstjenestene. I løpet av et toårsperspektiv bør det være en realistisk målsetning å nå dette, også i Halden, Rokke og Berg.

Gudstjenestedeltakelsen viser store variasjoner. Den kan både stabiliseres og økes. Den nye gudstjenesteliturgi legger til rette for økt deltagelse av kirkens medlemmer i gjennomføringen av gudstjenesten. Gudstjenesten er ikke prestens, mens medlemmenes. Gjennom flere år har Berg menighet arrangert folkedansmesse og invitert Bondekvinnelaget

til å formulere forbønnsemner til Høsttakkefesten. Konfirmantene og deres foreldre er viktige deltagere, likeledes dåpsfamiliene. Årsplan for gudstjenestene med tidlig planlegging av å involvere lokale grupper, lag og foreninger - sammen med utstrakt kommunikasjon mellom alle ansatte og frivillige - er forutsetninger for å få dette til. Nødvendige endringer i arbeidsform i gudstjenestearbeidet er derfor - ikke minst fra presteskapets side - nødvendig her, som i hele Den norske kirke.

Samarbeid mellom kirkesamfunnene i Halden

Halden som kommunikasjonsknutepunkt førte til et yrende folkeliv som også tiltrakk seg andre kristne trosretninger fra midten av 1800-tallet . I 1890 var 10 % av befolkningen medlem i en frikirke. Sokneprest Landstad likte dette meget dårlig og forsøkte med alle midler, inkludert ordensmakten, å hindre den fremvoksende frikirkelighet.

Elseth skriver: «De (arbeiderbefolkningen) som søkte hjelp i sin salighetssak, la derfor nødig veien om Landstads kirke. De fant større forståelse for sine problemer i de mange frimenighetene – særlig hos metodistene». Landstad skriver til departementet: «De religiøse forhold er ved metodistenes opptreden blitt meget besværlig for en sjelesørger, volder stadige sinnslidelser, forøker kravet til prestenes virksomhet og forekommer meg å ville i lengden være uutholdelig». At han tilkalte politi, trivdes best på Rød hos Peder Anker og hadde foredrag om metodistene som bibelens falske profeter, gjorde neppe situasjonen enklere.

Fortsatt er Halden byen i Norge med størst prosentandel kristne organisert i andre kirkesamfunn enn Den norske kirke. Heldigvis er forholdet mellom kirkene i Halden et helt annet enn på Landstads tid. Det økumeniske samarbeidet har vært organisert gjennom Predikantringen som et forum for faglig påfyll og åndelig fellesskap, og to felleskomiteer som har lagt praktisk til rette økumeniske arrangementer som Hallo Venn og gudstjenester på Langfredag, 2. pinsedag og trebåtfestivalen. Kirkens Nødhjelp og Bibelselskapet er andre økumeniske tiltak som lever i lokalmiljøet her.

Det var inspirerende å møte Predikantringen og drøfte hvordan det økumeniske samarbeidet i Halden kan få en enda sterkere forankring og større gjennomslagskraft. Det krever imidlertid at det utvikles en formell struktur basert på kirkesamfunnenes ledende organer med fast og forpliktende representasjon, som bygger på de gode erfaringene som dette fellesskapet i Halden bærer med seg. Som majoritetskirke og med vår historie hviler det et særlig ansvar på Den norske kirke å ta aktivt del i å utvikle et Halden Kristne Råd, etter modell av Fredrikstad Kristne Råd og Norges Kristne Råd. Jeg vil derfor be prostens i forlengelsen av denne visitasen å ta initiativ til at Den norske kirke inviterer frikirkene til et samråd, der dere drøfter hvordan et slikt Råd kan realiseres.

Kirken i lokalsamfunnet i årene fremover

Kirken både er, vil og skal være med i lokalsamfunnets spennende arbeid for fortsatt å skape et livskraftig og bærekraftig lokalmiljø for kommende generasjoner. Frem til år 2030 vil folketallet – i følge kommunens befolkningsprognoser – øke fra dagens 29.000 innbyggere til vel 35.000. Kommunens planer inkluderer å **vitalisere bysentrum**. Dette må legges føringer

for kirkens strategiske arbeid i årene som kommer slik at kirken er med og forsterker kommunens visjoner om et levende og vitalisert bysentrum der ikke minst Immanuelns kirke og område rundt den må spille en sentral rolle. Fellestrådet har kommet med viktige innspill i utviklingen av den nåværende kommuneplanen og viser der hvordan kirken kan bidra i utviklingen av hele Haldensamfunnet. Den kirkelige infrastrukturen forsterker allerede i dag kommunale målsetninger, blant annet gjennom konsertvirksomhet, samarbeid med NAV, kriminalomsorg i frihet og pilegrimsleden. I møte med fremtidens utfordringer er det viktig for både kirken og kommunen at denne gode samhandlingen forsterkes. Derfor bør det legges til rette for faste årlige møtepunkter mellom kirken og kommunens øverste administrative ledelse. For kirken vil det fremover være maktpåliggende å stille seg selv følgende spørsmål: Hvor kan vi forsterke kommunen i de oppgavene de skal løse for befolkningen?

Under visitasen hadde vi et inspirerende møte om **samarbeidet kirke-skole** med skoleledelse og RLE-lærere, som ga et utmerket eksempel på hvordan en slik gjensidig oppgaveløsning konkret kan utformes og utfoldes. Fra kirkens side har det blitt utviklet et gjennomgående undervisningsopplegg for trinnene 1-7 som samsvarer med skolens kompetansemål i etikk og religion i RLE-faget, og som tilbys de ulike klassetrinn. Blant annet har Vintersangfesten blitt en stor suksess og et populært tiltak på 5.-trinn. I tillegg legges det vel til rette for skolegudstjenester ved høytider med godt alternativt opplegg for dem som ikke ønsker å delta. Tilbakemeldingen fra skoleledelse og elever er meget god og en håper nå å utvide tilbudet til også å omfatte ungdomstrinnene og andre fag som samfunnsfag med historie og kunst/kultur. Den norske kirke fremstår da som den ressurs vi faktisk er for utdanning og dannelse av barn og unge, i kraft å være lokalsamfunnets største kompetansemiljø på religion og forvaltere av lokalsamfunnets levende sted for historie og kulturformidling.

Denne modellen har stor overføringsverdi til andre sektorer. For å løse lokalsamfunnets sosiale utfordringer og befolkningens rettigheter til likeverdig deltagelse i lokalsamfunnet, er potensiale i samarbeid mellom kommunen og **kirkens diakoni** stort. Det utmerkede samarbeidet om en diakon hovedsakelig på nordsiden, burde bane vei for økt investering fra kommunens side i en diakonstilling også på sørsiden for slik å styrke f.eks. samhandlingsreformen, alle innbyggernes rett til religionsutøvelse og mobilisering av frivillige. I kommunens arbeid mot vold i nære relasjoner må kirken bli en aktiv bidragsyter på et felt der kirken har betydelig kompetanse gjennom vårt nasjonale ressurscenter.

Det er gode grunner til å tenke offensivt om kirkens **kultursatsning** og utvikle videre Planen for kirkemusikk. Immanuelns kirke er et naturlig satsingssted for et kunst- og kulturløft. Den har blitt kalt byens ”storstue”, og med sine over 600 sitteplasser, stilrene interiør og fremragende akustikk er den ettertraktet og velegnet som konsert og kulturkirke. Internasjonalt anerkjente musikere, kor og solister har gitt publikum uforglemmelige opplevelser her. Dette er det gode grunner for å videreutvikle, for kirkerommet tåler og rommer veldig mange former for kulturuttrykk og som ikke er begrenset til kultur og kunst som har et tydelig forkynnende innhold.

I denne sammenheng bør det også satses for å sikre en kirkelig tilstedeværelse i bysentrum på **sommermånedene**, når Halden opplever stor tilstrømning av både turister og deltakere ved større kulturarrangementer. Her er det behov for satsning med et mer tilpasset gudstjenestetilbud, åpen kirke og kulturarrangementer. Frem til Haldens 350-årsjubileum i 2015 bør det være et mål at Immanuel's kirke har befestet sin posisjon også som Haldens kulturkirke.

Den norske kirke – som en del av verdens største tverrkulturelle fellesskap – er en vesentlig aktør med betydelig kompetanse i møte med mennesker som tilhører **andre religioner og kulturer**. Som grenseby har det alltid vært innvandring til Halden, og de har gitt avgjørende bidrag til å bygge opp lokalsamfunnet. Tidligere har det for en stor del vært svensker og nordeuropeere som kom hit for å jobbe i industri og sjøfart, men fra 1990-tallet har det i tillegg vært en betydelig gruppe innvandrere som har flyktet fra krig og nød, også fra land utenfor Europa. Jeg vil oppfordre menighetsrådene til å være svært imøtekommende med å åpne kirkene for kristne fra andre kulturer og konfesjoner som trenger et sted å feire gudstjeneste.

I prostiet prioriteres arbeid med religionsmøter med muslimske ledere, som representerer den største ikke-kristne innvandrergруппeringen. Det er svært viktig å skape inter-religiøse rom for styrket integrering av tradisjonelle og nye innbyggere i det nye Norge, dele erfaringer om løsning av sosiale utfordringer og gi politi og kommuneledelse et samtalepunkt med religiøse ledere for å forebygge og håndtere utfordringer. Bred erfaring tilsier at religiøse mennesker snakker best med religiøse mennesker, uavhengig av religiøs tilknytning. I møtet jeg hadde med de muslimske lederne for de to moskeene her i Halden fikk jeg en klar forståelse av at integreringen i Halden fungerer godt. Det er gledelig, samtidig som det aldri må bli en sovepute. I møte mellom religioner er det alltid en fare for at det kan utvikle seg ekstremistiske synspunkter på begge sider. Derfor er det viktig at Fellesrådet i sitt arbeid for å tilrettelegge gravferdsforvaltningen for alle religioner og livssyn, står i en tett dialog med disse. Sentralt står dialogen med muslimske ledere om etablering av en muslims gravplass. Samarbeidet mellom Den norske kirke og islamske ledere manifesterer seg ikke minst i Halden fengsel. Det var flott å være under denne visitasen å være med på vigsle det stille rommet til gudstjenestelig bruk og velta når imamen ba om at det blir et rom for muslims spiritualitet.

Besøket på **Frivillighetssentralen**, som består av 30 lag og foreninger og organiserer 300 frivillige, var også inspirerende. Den fremstår som et svært vellykket prosjekt på tvers av religion, kultur og aldersgrupper. Sammen med Den norske kirke organiserer Frivillighetssentralen sorggrupper, og samarbeidspotensialet er større. Det derfor naturlig at menighetsrådene inviterer lederen for Frivillighetssentralen til et møtepunkt der man utveksler erfaringer og tenker samhandling for å forsterke hverandres ressurser. Det bør også være naturlig at kirken får en fast representant i kommunens kriseteam, som organiseres av Frivillighetssentralen. Frivillighetssentralen representerer vår tids nye frivillighet både i form og deltagelse. Det er et stort ansvar for Haldenkirkens valgte råd å ta ledelsen i utviklingen av ny frivillighet og at ansatte, særlig presteskaper, ser det som en viktig oppgave å aktivt delta i

interaksjonen med de frivillige. For oss er det helt sentralt at vi mobiliserer menneskelige ressurser fra hele vårt medlemskap med avgrensede oppgaver og tilhørende gode opplevelser tilpasset deres livssituasjon, interesser og valg.

Kommuneadministrasjonens økonomi er stram og også kirken må være med å bidra til at den forbedres. Jeg har merket meg at vedlikeholdet av kirkene siden forrige visitas har fått et løft, med unntak av Immanuel's kirke. Men det er også mitt inntrykk at de økonomiske rammene for kirkens virksomhet her i Halden nå er skåret uforholdsmessig hardt ned, slik at helt grunnleggende og lovpålagte funksjoner sliter.

Stab, råd og utvalg

Jeg har i løpet av visitasen hatt samtaler med alle ansatte og tilsynssamtale med de vigslede medarbeiderne, hatt flere møter med fellesråd og menighetsråd og med noen frivillige medarbeidere i forskjellige utvalg. Det legges ned et betydelig arbeid med mange gode resultater, men det er også forskjeller mellom menighetene slik at økt samtale og samhandling vil kunne bidra til gjensidig forsterking. Alle menighetsrådene i Halden har samarbeidet svært godt om en meget god trosopplæringsplan. Trosopplæringen er ny og vi må ha tålmodighet med resultatoppnåelsen, men innhold og retning er svært god. Menighetsrådene her tatt et stort ansvar i utviklingsarbeidet med gudstjenesten, og slik lagt et godt fundament for arbeidet fremover.

Profesjonaliseringen av givertjenesten i Berg menighet er meget spennende og det ser ut til at potensialet for å mobilisere økonomiske ressurser i lokalsamfunnet er betydelig. Med kirkens store kompetanse på flere områder er dette et viktig område å videreutvikle, for å skape et bedre økonomisk grunnlag for å møte de store mulighetene kirken har i det nye Haldensamfunnet. Fellesrådet og dets ansatte har gjort en betydelig innsats for å gjøre Den norske kirke tydeligere i Haldensamfunnet. Det er en viktig forutsetning at dette arbeidet forankres godt i de enkelte menighetsrådene og at prestene i enda større grad ser seg som en del av dette arbeidet.

Kirkens ressurser vil alltid være mindre enn det vi har behov for, når vi skal utnytte våre muligheter. Derfor er det svært viktig når vi nå gjennomgår store strukturendringer i Den norske kirke, å utvikle en samhandlende, gjensidig forpliktende og konfliktløsende samhandlingskultur der arbeidsbelastningen mellom ansatte er rimelig jevnt fordelt. Det er en utfordring dere må sette høyt på prioriteringslisten også her i Halden, gjerne med eksterne ressurser.

Utblick

Det har vært både stimulerende og inspirerende for meg å visitere Halden disse dagene. Samtidig som haldenserne er opptatt av å dyrke Haldens identitet og egenart, skjer det samtidig med et blick mot verden utenfor. Identiteten som grenseby utvikles og fornyes med kirken som en aktør, med store muligheter i årene fremover!

Kirkens oppdrag er å være dypt forankret i Guds visjon for menneskene og samfunnet vi lever i, samtidig som vi bringer fortellingen om Guds uendelige kjærlighet og nåde ut til alle mennesker, her i Halden og i hele verden. Jeg vil avslutte med en strofe fra Landstad og salmen "Oppløft ditt syn, du kristensjel": "Velkommen alle fjern og nær, til Herrens søskensamfunn her, som har i himmelen hjemme! Gud signe dere, gjøre sterk, og han som har begynt sitt verk, til Kristi dag det fremme". Amen!